

characterized by the example of Kherson State Maritime Academy.

Key words: sociocultural component, marine specialist, sociocultural, intercultural, multicultural competence.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.

УДК 613:37-053.5

Горобець І. А.*

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ У 80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті узагальнено і проаналізовано досвід формування здорового способу життя в початковій освіті у 80-ті роки ХХ століття. Установлено, що фізичне виховання в досліджуваній період характеризувалось важливим засобом формування здорового способу життя у процесі навчальної діяльності. Важливого значення також надавалося гігієнічному вихованню й навчанню школярів під час освітнього процесу. Визначено, що оптимізація режиму групи продовженого дня значно збільшувала рухову активність школярів, зміцнювала їх здоров'я засобами фізичної культури, позитивно впливала на розумовий розвиток. Зокрема, на основі проведеного історико-педагогічного пошуку виявлено позитивний досвід і недоліки у формуванні здорового способу життя молодших школярів.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, гігієнічне виховання, молодші школярі, початкова освіта.

За останні півстоліття суттєво зросли вимоги до здоров'я людей, змінився зміст самого поняття «здоров'я». Головним завданням стало формування в учнів необхідних знань, умінь і навичок здорового способу життя, використання їх у повсякденному житті. Одним із пріоритетних напрямків сучасної освіти є формування духовних потреб, здорових звичок, фізичного загартування та здорового способу життя молоді, особливо молодших школярів.

Важливість формування здорового способу життя в молодших школярів зумовлена розумінням, що лише з раннього дитинства можна прищеплювати основні знання, вміння і навички збереження та зміцнення здоров'я, які з часом перетворюються на один із важливих компонентів загальної культури людини і вплинуть на формування здорового способу життя всього людства.

Аналіз літературних джерел із проблеми формування здорового способу життя молодших школярів у другій половині ХХ століття свідчить про те, що в цей час відбувався активний процес пошуку нових напрямів, форм, методів і засобів формування здорового способу життя в початковій освіті. Вирішенню проблем формування здорового способу життя школярів життя присвячено праці М. Амосова, Г. Апанасенко, Є. Бондаревського, І. Брехмана, Е. Вайнера, М. Гончаренко, О. Дубогай, В. Платонова, С. Свириденко та ін. Сучасна практика потребує більш глибокого вивчення досвіду того історичного періоду, коли рівень здоров'я молодших школярів суттєво відрізнявся від сучасного.

Мета статті – узагальнити і проаналізувати досвід формування здорового способу життя молодших школярів в початковій освіті у 80-ті роки ХХ століття.

Однією з найважливіших проблем людства 80-х років ХХ століття в умовах стрімкого науково-технічного процесу, інтенсифікації шкільного навчання, введення нових форм навчального процесу стало збереження і зміцнення здоров'я школярів.

У 80-ті роки ХХ століття науковим дослідженням щодо формування здорового способу життя школярів приділяли значну увагу більшість міністерств і відомств. Завдяки спостереженням Науково-дослідного інституту гігієни дітей і підлітків

*© Горобець І. А.

Міністерства охорони здоров'я СРСР (НДІ), Інституту фізіології дітей і підлітків Академії педагогічних наук СРСР, Київського НДІ педіатрії було виявлено в молодших школярів (7–10 років) найвищий рівень вікової структури патології дітей. Як показали спостереження, багато дітей, вступаючи до школи, вже мала відхилення у стані здоров'я. У першокласників спостерігалися хронічні захворювання носоглотки, печінки і жовчних шляхів, викривлення хребта, зниження гостроти зору тощо. Дослідженнями було встановлено корелятивний зв'язок між здоров'ям дітей і умовами їх навчання й відпочинку, зокрема фізичним вихованням. 53,3 % школярів систематично не досипали, всього 49,5 % дітей займалися фізичною культурою та 6,6 % – спортом, 22,3 % приймали загартувальні процедури. Однією з причин цього було те, що близько 15 % школярів понад три години витрачали на приготування домашніх завдань, а більша частина (60 %) щодня не менше двох годин проводила біля телевізора. Рухова активність дітей зі вступом до школи падала на 50 %, а шкільна програма з фізичного виховання не могла забезпечити оптимального обсягу рухової діяльності для організму дитини [5].

Тому впровадження фізичного виховання в побут кожного учня було найважливішим завданням працівників народної освіти, охорони здоров'я, педагогічних працівників і батьків.

Особливої уваги заслуговувала перебудова початкової ланки народної освіти. Вивчаючи основні напрямки дальшого розвитку народної освіти в країні, XXVI з'їзд КПРС постановив завдання створити в XI п'ятиріччі передумови для поступового переходу до навчання дітей з шестирічного віку в підготовчих класах загальноосвітніх шкіл за умов п'ятиденного навчального тижня. Розв'язання цього важливого соціально-педагогічного завдання давало змогу поліпшити навчання й виховання дітей, зокрема в початкових класах, усунути їх перевантаженість.

З 1981/1982 н. р. у підготовчих класах загальноосвітніх шкіл і старших групах дошкільних закладів Волноваського району Донецької, Ніжинського – Чернігівської, Радехівського – Львівської та м. Орджонікідзе Дніпропетровської областей розпочалося дослідне навчання шестиліток. Усього в перший рік було відкрито 127 підготовчих класів і 47 підготовчих груп, у яких навчалось 3,5 тис. дітей [2, с. 75].

Одними із пріоритетних завдань дослідного навчання було опрацювання навчального плану, раціонального гігієнічного режиму дня, зміцнення й збереження здоров'я дітей. Навчальним планом передбачалось 20 занять на тиждень тривалістю по 35 хвилин, зокрема з них 2 уроки відводили на фізкультуру й рухливі ігри. Характерною особливістю навчального плану порівняно з планом для звичайних перших класів було посилення уваги до фізичного й трудового виховання дітей. Упродовж навчального дня було передбачено три- чи дворазове гаряче харчування, щоденне перебування дітей на свіжому повітрі по 2,5-3 години, організація розваг, ігор; було відведено час на посильну обслуговувальну працю та 1,5-2 години на денний сон. У деяких школах створювались «зелені класи», де весною і восени заняття проводились на свіжому повітрі [2, с. 78].

Проте в ході дослідження було виявлено низку недоліків, на подолання яких для медичних працівників і психологів було розроблено низку заходів. По-перше – організувати медико-фізіологічні дослідження шестирічок перед початком їх навчання, по-друге – використовувати індивідуальні форми і методи роботи з невстигаючими дітьми, по-третє – впроваджувати розроблені рекомендації щодо роботи з дітьми з тимчасовою затримкою розумового чи фізичного розвитку.

Удосконалення фізичного виховання учнів стало одним із пріоритетних завдань народної освіти, що було поштовхом для прийняття Цільової комплексної програми «Фізичне виховання дітей дошкільного віку, учнів та студентської молоді в УРСР на 1982/1985 рр.». У навчальні програми вносили певні зміни і доповнення з фізичної культури загальноосвітніх шкіл, більше уваги приділяли питанням гігієни та формуванню у школярів знань у галузі медицини з метою підвищення інтересу до занять і зміцнення здоров'я школярів. Пов'язано це було з тим, що учні мали

поверхневі знання з охорони здоров'я, анатомії і фізіології людини [13].

У досліджуваній період важливим аспектом було поліпшення гігієнічного навчання й виховання учнів навчальних закладів. Як свідчать архівні джерела, 1983 року на Пленумі ЦК КПРС зазначалося про здобуття учнями певного мінімуму знань у галузі гігієни і медичної допомоги. З цією метою у 1982/1983 н.р. в експериментальних класах, а з 1984 р. – в усіх загальноосвітніх закладах країни було введено додатковий курс «Гігієнічне і статеве виховання школярів», який вивчався з восьмого класу. Проте, як показали спостереження медпрацівників і вчителів, у багатьох восьмикласників уже було зафіксовано низку порушень у стані здоров'я, зокрема різні форми сколіозів, послаблення зору, надмірну масу тіла, недостатній фізичний розвиток тощо. У зв'язку з цим у кількох школах м. Києва створювали певну систему роботи, що посилювала санітарно-гігієнічну роботу з дітьми з перших днів навчання. На допомогу класоводам була підготовлена група старшокласників-лекторів і пропагандистів санітарно-гігієнічних знань, які викладали лекції серед учнів молодших і середніх класів. Заняття для молодших школярів проводились регламентовано: у I-II класах вони не перевищували 10-15 хв., у III-IV – 15-20 хв. [3].

Система санітарно-гігієнічної пропаганди, що охоплювала усіх учнів, починаючи з перших класів, допомагала класоводам і класним керівникам систематично й послідовно здійснювати гігієнічне виховання молодших школярів, зміцнювати й поглиблювати їх знання.

Слід відзначити, що значну роль у гігієнічному вихованні учнів в школі відводили таким аспектам: відповідність гігієнічним вимогам предметів шкільного обладнання кабінету (перш за все зросту та віку школяра), розташування шкільних парт у класі, кольору приміщення та обладнання достатнє освітлення (природне або штучне) кабінету. Усі ці вимоги мали відповідати санітарним нормам і державним стандартам [1].

Важливого значення в контексті досліджуваної проблеми набув спеціальний документ із гігієнічного виховання школярів, виданий Міністерством освіти СРСР, – «Приблизний обсяг знань та навичок школярів різних вікових груп із питань гігієни та охорони здоров'я». У ньому було визначено тему для проведення занять «Оздоровче значення фізичної культури та загартування» та приблизний обсяг гігієнічних знань і навичок відповідно до віку школяра [6].

У різні історичні періоди суспільно-політичні, економічні й культурні чинники ставали підґрунтям реформ в освітній галузі країни. Основними напрямками реформи загальноосвітньої школи (1984 р.) було передбачено організацію не менше 8-10 годин на тиждень щоденних занять усіх школярів фізичною культурою на уроках, у позаурочний час, спортивних секціях та інших фізкультурно-оздоровчих заходах [10].

Слід відзначити, що для формування здорового способу життя велике значення мала позакласна та позашкільна робота зі школярами. Так, в основу річних навчально-виховних планів роботи школи з гігієнічного виховання школярів покладалися заходи, що були передбачені в п'ятирічних цільових комплексних програмах «Здоров'я» [4, с. 58].

Основними формами організації позакласної спортивно-масової роботи в школі були спортивні ігри «Старти надій», що стали важливим етапом у розвитку фізичної культури і спорту серед школярів [4, с. 58].

Варто підкреслити, що в досліджуваній період інноваційними змінами у змісті початкової освіти став перехід учнів на 4-річне початкове навчання. Як свідчать архівні джерела, в 1986/1987 н.р. у перших класах 4-річної школи навчалось 358,3 тис. шестирічних дітей.

Проте перші кроки масового переходу засвідчили, що не всі педагоги і медичні працівники своєчасно і всебічно проводили диспансеризацію дітей. Через це упродовж першої чверті виявилась частина дітей за своїм фізичним і психічним розвитком не готових до навчання в школі. За даними, наведеними у дослідженні, у Комсомольському районі м. Херсона у зв'язку з різними протипоказаннями після 1 вересня 1987 року відраховано зі школи 59 першокласників-шестирічок. Істотних змін

заснала методика уроку у 4-річній ланці початкової освіти. Від учителів вимагали максимальної цілеспрямованості до проведення уроків, органічного поєднання навчальної і ігрової діяльності, застосування системи різноманітних мотиваційних методів і прийомів, різних способів впливу на дитину, перевага надавалась практичній діяльності. Усе це позначилось на змінах в структурі уроку. Усталена структура комбінованого уроку для 3-річної школи стала непридатною для навчання шестиліток [11, с. 28].

Виходячи з того, що питання формування здорового способу життя учнів та збільшення їх рухової активності засобами фізичної культури турбувало народну освіту, Міністерством освіти СРСР було видано наказ № 372 від 30 грудня 1987 р. «Про запровадження в загальноосвітніх закладах щоденної години здоров'я», згідно з яким з січня 1988 р. для всіх учнів початкової освіти та в усіх школах країни було введено обов'язкову щоденну годину здоров'я. У методичних рекомендаціях до Наказу було визначено, що «години здоров'я повинні проводитися щодня для всіх, без винятку, учнів початкових класів та шкіл, що працюють в одну зміну, після 2-3 уроків, тривалістю 45 хв. не враховуючи перерв» [8, с. 6].

Організація щоденної години здоров'я давала змогу збільшити рухову активність школярів, зміцнити їх здоров'я засобами фізичної культури, підвищити фізичну підготовленість, позитивно вплинути на розумовий розвиток школярів.

Важливого значення щодо організації фізичного виховання в початковій освіті набула робота учнівського самоврядування в тісній взаємодії з піонерською організацією, спортсменами-старшокласниками. Така взаємодія – необхідна умова підвищення фізичного виховання молодших школярів. У деяких школах Київської області організувались гуртки фізкультури для учнів 1–3 класів. Раз чи двічі на тиждень вожаті або піонери-інструктори проводили заняття для дітей. Це переважно різноманітні рухливі ігри, естафети з елементами спортивних ігор, регулярні прогулянки, лижні походи тощо.

Поряд із гуртками фізичної культури для молодших школярів проводились секції з окремих видів спорту. Так, учні 1 класу могли займатись настільним тенісом, футболом, шашками і шахами, третьокласники – спортивною гімнастикою, легкою атлетикою, ручним м'ячем, баскетболом. Ефективність фізичного виховання в початкових класах удосконалювалась завдяки підвищенню відповідальності, авторитету рад дружин та колективів фізкультури в організації різних форм спортивно-масової роботи. У системі навчання вожатих особливу увагу приділяли методиці проведення фізкультурно-масової роботи [12, с. 50].

Слід зазначити, що в контексті досліджуваної проблеми набула оптимізація режиму роботи групи продовженого дня. Від організації діяльності груп продовженого дня багато в чому залежав суспільно-політичний, моральний, естетичний, фізичний розвиток школярів, зміцнення їх здоров'я, забезпечення нормального харчування, відпочинку.

Законом СРСР «Про державний план економічного і соціального розвитку СРСР на 1984 рік», прийнятим дев'ятою сесією Верховної ради СРСР десятого скликання, передбачалось збільшення учнів у школах і групах продовженого дня на 5,1 % порівняно з 1983 р. [12].

У досліджуваний період у школах значно збільшився обсяг занять з гімнастики до початку уроків, що проводилися у 90% шкіл. Значно підвищилась кількість шкіл, у яких почали організовано використовувати рухливі ігри під час перерв, щомісячні дні здоров'я і спорту та щоденні годинні заняття з фізичних вправ у групах продовженого дня [4].

Усі ці форми в поєднанні з уроками фізичної культури та позакласної фізкультурно-спортивної роботи значно збільшили руховий режим школярів.

Проте спостерігались певні недоліки в організації в школах груп продовженого дня, що були зазначені в наказі Міністерства освіти УРСР № 336 від 19 листопада 1986 р. «Про

серйозні недоліки у організації роботи груп продовженого дня». У школах заняття проводились одноманітно, порушувались гігієнічні вимоги до режиму дня, не приділялась належна увага організації активного відпочинку учнів на повітрі, їх діяльності за інтересами, фізичному та естетичному вихованню. У частини шкіл були відсутні ігрові кімнати, не проводились ефективні медичні спостереження за станом здоров'я і фізичним розвитком школярів [7].

Однією з причин зазначених недоліків був слабкий контроль за діяльністю груп продовженого дня, незадовільна робота з педагогічними кадрами.

Виходячи із зазначених недоліків, рішенням колегії Міністерства освіти УРСР від 30.11.1987 р. було ухвалено: «...обласним, районним, міським відділам народної освіти підвищити відповідальність директорів шкіл за добір і розстановку педагогічних кадрів. Протягом 1988/1989 н.р. завершити атестацію вихователів груп продовженого дня поточного циклу...» [9, с. 12].

Таким чином, проведений вище аналіз свідчить про те, що наприкінці 80-рр. ХХ століття було покладено початок періоду методичного осмислення і реформування шкільного фізичного виховання, розроблення нової педагогічної технології щодо формування здорового способу життя молодших школярів. Вивчений досвід формування здорового способу життя в початковій освіті вважаємо необхідним для педагогічних працівників, оскільки він допоможе збагатити сучасний зміст формування здорового способу життя школярів в освітній та позашкільній діяльності.

Отже, історико-педагогічний аналіз досвіду формування здорового способу життя в початковій освіті у 80-ті роки ХХ століття дає підставу зробити певні висновки.

Досліджуваний історичний період характеризувався активізацією інтересу вчених, педагогів до проблем початкової освіти, активним пошуком нових напрямків збереження та зміцнення здоров'я школярів, спрямованих на вирішення питань зміцнення і збереження здоров'я молодших школярів; розвитком науково-педагогічної роботи з гігієнічного навчання й виховання учнів молодшого шкільного віку; пошуком ефективних шляхів зміцнення і збереження здоров'я школярів в групах продовженого дня; прогресивних форм організації фізичного виховання дітей.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні науково-педагогічної діяльності вітчизняних і зарубіжних педагогів із проблеми формування здорового способу життя молодших школярів.

Література:

1. Волков Л. В. Физическое воспитание учащихся : учебно-методическое пособие / Л. В. Волков. – К. : Радянська школа, 1988. – № 3. – 184 с.
2. Гончаренко С. У. Навчання шестиліток: досягнення і проблеми / С. У. Гончаренко. – Радянська школа. – 1983. – № 10. – С. 75-79.
3. Грищенко Н. П. Санітарно-пропагандистська робота як засіб гармонійного розвитку учнів / Н. П. Грищенко // Радянська школа. – 1984. – № 7. – С. 68-71.
4. Єрмакова Т. С. Формування здорового способу життя школярів через призму фізичного виховання поза межами школи (історичний аспект) / Т. С. Єрмакова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 6. – С. 50-56.
5. Неділько В. П. Шляхи дальшого поліпшення здоров'я школярів / В. П. Неділько // Радянська школа. – 1981. – № 9. – С. 75-79.
6. Примерный объем знаний и навыков школьников различных возрастных групп по вопросам гигиены и охраны здоровья : методические рекомендации. – М. : Центр научно-исследовательский ин-т санитарного просвещения Министерства здравоохранения СССР, 1978. – 64 с.
7. Про державний план економічного і соціального розвитку СРСР на 1984 рік від 1984 р. № 352 // Збірник наказів та інструкцій Української РСР. – 1984. – № 3. – С. 5-9.
8. Про запровадження у загальноосвітніх закладах щоденної години здоров'я від 30.12.1987 року № 372 // Збірник наказів та інструкцій Української РСР. – 1988. – № 4. – С. 3-10.

9. Про усунення недоліків у роботі груп і шкіл з продовженим днем, планування їх мережі: рішення колегії Міністерства освіти УРСР від 30.11.1987 року // Збірник наказів та інструкцій Української РСР. – 1987. – № 15. – С. 9-14.
10. Реформа школы (основные направления). – М., 1984. – 29 с.
11. Савченко О. Я. Педагогічні проблеми переходу до 4-річного початкового навчання / О. Я. Савченко // Радянська школа. – 1988. – № 4. – С. 28-35.
12. Жевага С. І. Гартуватися змолоду / С. І. Жевага // Початкова школа. – 1990. – № 2. – С. 49-50.
13. Щекина Н. Б. Официальная политика в области формирования здоровья и здорового образа жизни учащихся второй половины XX столетия / Н. Б. Щекина, А. В. Юшко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 1. – С. 165-170.

Горобець І. А.

ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ В 80-Е ГОДЫ XX СТОЛЕТИЯ

В статье обобщен и проанализирован опыт формирования здорового образа жизни в начальном образовании в 80-е годы XX века. Установлено, что физическое воспитание в исследуемый период характеризовалось как важное средство формирования здорового образа жизни в процессе учебной деятельности. Важное значение также придавалось гигиеническому воспитанию и обучению школьников во время образовательного процесса. Определено, что оптимизация режима группы продленного дня значительно увеличивала двигательную активность школьников, укрепляла их здоровье средствами физической культуры, положительно влияла на умственное развитие. В частности, на основе проведенного историко-педагогического поиска обнаружено положительный опыт и недостатки в формировании здорового образа жизни младших школьников.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, гигиеническое воспитание, младшие школьники, начальное образование.

Horobets I. A.

THE EXPERIENCE OF FORMING HEALTHY LIFESTYLES IN PRIMARY EDUCATION IN THE 80-TIES OF XX CENTURY

The article generalizes and analyses the experience of forming healthy lifestyles in primary education in the 80-ties years of the twentieth century. It is found that physical education in the analyzed period is characterized by an important means of forming healthy lifestyle in the process of the educational activity. The introduction of physical education into the life of each pupil was the most important task of public education, healthcare, pedagogical workers and parents. It is necessary to note that extra-curricular work with pupils to form healthy lifestyle was of great importance. Therefore, it is deemed important hygienic education and training of the schoolchildren during the educational process. It is determined that the optimization of extended day groups, significantly increased the motor activity of pupils, strengthening of their health by means of physical culture, positively influenced mental development. From the organization of the activities of extended day groups largely depended on the political, moral, aesthetic and physical development of pupils, strengthening their health, ensuring proper nutrition and rest. The pedagogical terms of forming of skills of the healthy way of life of junior pupils are grounded and the methodical pointing is analysed, in relation to the measures of their realization. In particular, the conditions of making a healthy lifestyle was identified on the basis of historical and pedagogical search, good practices and shortcomings in the formation of a healthy lifestyle of younger pupils.

Key words: healthy lifestyle, hygienic education, primary school pupils, primary education.

Рецензент: Жорова І.Я.